



تقریرات دروس خارج فقه

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسّی طباطبایی یزدی (دامت برکاته)

سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵

جلسه سی و پنجم؛ یکشنبه ۱۳۹۵/۹/۲۸

منع تصرف اصیل بنابر کشف حقیقی، استناداً به صحیح‌هی ابو عبیده الحذاء و مناقشه در آن

کلام مرحوم شیخ رحمته را بررسی کردیم و نتیجه این شد که بنابر نقل، روشن است که اصیل می‌تواند در ما انتقل عنه تصرف کند. بنابر کشف حکمی هم گفتیم تصرفات اصیل جایز است. بنابر کشف حقیقی هم در صورتی که اصیل علم به اجازه نداشته باشد، با تقریبی که کردیم تصرفات او مانعی ندارد، برخلاف مرحوم شیخ رحمته که فرمودند حتی اگر اصیل علم به عدم اجازه هم داشته باشد، نمی‌تواند در ما انتقل عنه تصرف کند که این واقعاً حرف شگفتی است از جناب شیخ، خصوصاً با آن مقدمات مفصلی که این‌جا ذکر کردند.

[قبل از این‌که به مسأله‌ی بعد بپردازیم، تتمه‌ای را ذکر کنیم و آن این‌که] ممکن است کسی بگوید از صحیح‌هی ابو عبیده الحذاء «که در مورد جاریه‌ای بود که قبل از بلوغ آن را به نکاح صغیری درآوردند و پسر بعد از بلوغ و رضایت به نکاح فوت کرد، حضرت حکم کردند که ارث جاریه کنار گذاشته می‌شود و بعد از بلوغ اگر جاریه نکاح را اجازه کرد و قسم خورد، سهم او را می‌دهند» از این صحیح‌ه با القاء خصوصیت استفاده می‌شود که بنابر کشف حقیقی اصیل نمی‌تواند در ما انتقل عنه تصرف کند.

عرض می‌کنیم این قسمت از روایت هرچند خلاف قاعده است؛ زیرا قاعده‌ی اولی آن است که بنابر کشف حقیقی تصرف مانعی ندارد، الا این‌که چون سند روایت تام بود، در مورد خود روایت ما بدان ملتزم می‌شویم، اما این روایت اطلاقی ندارد تا با القاء خصوصیت بتوان حکم مستفاد از آن را به غیر مسأله ازدواج صغیرین تعمیم داد، بلکه چون احتمال فرق وجود دارد، تعمیم نیازمند مؤونه است. بنابراین اقتضای بر مورد روایت می‌کنیم. بده اگر کسی بتواند در یک دایره خاص القاء خصوصیت کند، مانعی ندارد و به عنوان یک

استثناء است و ضربه‌ای به آن قاعده‌ی کلی که تصرفات اصیل جایز است نمی‌زند.

بررسی حکم تصرف در عین منذور

مرحوم شیخ رحمته الله در تنظیری که برخی برای جواز تصرف اصیل فی ما انتقل عنه بیان کرده بودند که تعلیق در ما نحن فيه نظیر تعلیق در نذر مشروط است که نادر قبل از حصول شرط می‌تواند در مال منذور تصرف کند، فرمودند: این مسأله مشهور به اشکال است.

عرض می‌کنیم واقع امر این است که در مسأله نذر، بحث‌های متعددی از حیث جواز تصرف نادر وجود دارد که مرحوم سید یزدی رحمته الله^۱ در حاشیه‌ی بر مکاسب، مرحوم نائینی رحمته الله^۲، سید خوئی رحمته الله و برخی دیگر

۱. حاشیه‌ی مکاسب (للیزدی)، ج ۱، ص ۱۵۵:

قوله المشهورة بالإشكال

أقول لا إشكال في عدم جواز التصرف المنافي في المنذور إذا لم يكن معلقاً أو كان كذلك و حصل الشرط لتنجز وجوب الوفاء به حينئذ نعم هنا كلام آخر و هو أنه إذا تصرف مع الحرمة أو ناسيا لكونه مندورا كأن باع عبدا نذر عتقه أم حيوانا نذر أضحيته فهل هو صحيح أم لا فقد يقال بالصحة لأن المال بعد لم يخرج عن ملكه فيشملة العمومات ما و قد يقال بعدمها للنهي المقتضى للفساد و التحقيق ابتناء المسألة على أنه هل يتعلق بذلك الشيء حق للفقير أو للعبد أو لغيره ممن يرجع فائدة النذر إليه أو لا فعلى الأول تبطل لعدم كون الملك طلقا بخلافه على الثاني و مجرد النهي لا يدل على الفساد لعدم تعلقه به بما هو معاملة بل بما هي مخالفة للنذر و بعبارة أخرى النهي متعلق بأمر خارج مثلا و مثله لا يدل على الفساد على ما بين في محله و الحق عدم تعلق الحق و إنما هو مجرد تكليف شرعي و لعله يأتي الكلام فيه في ذكر شرط الطلقة هذا كله في نذر السبب و أما نذر النتيجة فلا إشكال في بطلان التصرف فيه لخروجه عن الملك بمجرد النذر أو بعد حصول الشرط و أما التصرف فيه قبل حصول الشرط في النذر المشروط فاختلفوا فيه على أقوال ثالثها التفصيل بين ما إذا كان من قصده الإبقاء إلى زمان حصول المعلق عليه فلا يجوز و بين غيره فيجوز رابعها التفصيل بين ما إذا كان المعلق عليه من أفعاله الاختيارية كما إذا قال لله على كذا إن ضربت عبدي أو وطئت جاريتي فيجوز و بين ما إذا كان أمرا غير اختياري كشفاء المريض و قدوم المسافر فلا يجوز و يمكن التفصيل بين ما إذا كان المعلق عليه معلوم الحصول فلا يجوز و بين غيره فيجوز هذا و محل الكلام التصرف المنافي و أما غيره فلا إشكال فيه مثل استخدام العبد المنذور عتقه و نحوه و لعل منه الوطء في ما لو نذر مع الجارية إذا لم يعلم بتحقيق الاستيلاء كما لا ينبغي الإشكال في جواز تفويت المحل بمعنى تفويت المعلق عليه كما لو نذر العتق على تقدير مجيء زيد فالتمس من زيد أن لا يجيء أو منعه منه و كما لو علقه على شفاء المريض فمنعه من شرب الدواء أو قتله أو نحو ذلك فإن مثل هذا لا يعد مخالفة للنذر هذا و لا فرق بين كون النذر من نذر النتيجة أو السبب فإن الكلام في التصرف قبل حصول المعلق عليه فالمال باق على ملكه قطعا و إن كان من نذر النتيجة ثم إن تحقيق جواز التصرف مطلقا إلا إذا كان المعلق عليه معلوم الحصول و كان النذر راجعا إلى مثل الواجب المعلق بأن يكون الالتزام حاصلًا فعلا و كان المتأخر زمان الإتيان به و العمل بمقتضاه كأن يقول لله على أن أعتق هذا العبد عند طلوع الشمس من يوم الجمعة أو عند قدوم الحاج أو قدوم مسافري مع علمه بأنه سيقدم و الظاهر أن مثل هذا ليس من محل الخلاف و كذا إذا رجع النذر إلى نذر الإبقاء و نذر الإتيان بكذا بأن يكون معنى قوله لله على أن أعتق هذا العبد إن قدم مسافري لله على أن أبقى العبد و أن أعتقه فإن هذا أيضا خارج عن محل الإشكال لأنه راجع إلى نذرين و لعل هذا مراد المفصل الأول و إلا فمجرد كون قصده الإبقاء من دون أن يرجع إلى نذرين لا يفيد شيئا.

و الحاصل أن التحقيق جواز التصرف إلا في هاتين الصورتين و ذلك للأصل و العمومات لأن المفروض بقاء المال على ملكه فهو مسلط عليه و ربما يستدل للجواز بصحيفة محمد بن مسلم عن أحدهما ع قال سألته عن الرجل تكون له الأمة فيقول يوم يأتيها فهي حرة ثم يبيعه من رجل ثم يشتريها بعد ذلك قال ع لا بأس بأن يأتيها قد خرجت عن ملكه قال الشهيد الثاني في كتاب العتق من الروضة عند قول الشهيد و لو نذر عتق أمته

متعرض آن شده‌اند و مسأله‌ی مفیدی است که به صورت پراکنده در بعض جاهای اصول هم مطرح شده است، لذا شایسته است در این جا تمام جهاتی که مناسب بحث ماست بررسی کنیم.

بعد ذکر هذه الصّحیحة و بتفرّع علی ذلك جواز التصرف فی المنذور المعلق علی شرط لم يوجد و هی مسألة إشکالیة و العلامة اختار فی التحريم عتق العبد لو نذر إن فعل كذا فهو حرّ فباعه قبل الفعل ثم اشتراه ثم فعل و ولده استقرب عدم جواز التصرف فی المنذور المعلق علی الشرط قبل حصوله و هذا الخبر حجّة علیهما انتهى قلت أمّا كونها حجّة علی العلامة فواضح و أمّا علی ولده فیمکن منعه لأنّ البيع المزبور تفویت للشرط لا تصرف فی المنذور و قد عرفت أنّ تفویت الشرط خارج عن محلّ الإشکال فتدبّر و استدلل للمنع بأنّ الالتزام المفروض فی قوة الالتزام بالإبقاء إلى زمان حصول المعلق علیه و أنّه يعدّ فی العرف حنثا و مخالفة للنذر و كذا فی المعاهدة مع غیر الله كما إذا عاهد مع إنسان أن یذبح الشاة الفلانیة إذا زاره فباعها قبل ذلك مع عدم مضي زمان الزيارة و كذا إذا كان ذلك شرطا فی ضمن العقد و الجواب منع الصدق و منع الرجوع إلى نذر الإبقاء و معه لا إشکال و قد ظهر مما مرّ وجه القول بالتفصیل بین ما إذا قصد الإبقاء و عدمه و أنّه حقّ إن رجع إلى نذرين و أمّا وجه التفصیل بین كون المعلق علیه اختیاریا و بین غیره فهو ما ذكره جمال المحققین فی حاشیة الروضة عند قوله و هی مسألة إشکالیة قال الظاهر أنّ عدم الجواز علی القول به إنّما هو فی شرط لم یكن باختیار الناذر و فعله كقدوم زید و شفاء المريض إذ جواز التصرف قبل حصول الشرط لا یخلو عن إشکال لاستلزامه عدم إمكان الوفاء بالنذر علی تقدیر حصول الشرط و أمّا إذا كان الشرط من فعل المكلف باختیاره فلا یظهر إشکال فی جواز التصرف قبله إذ لا یلزم منه سوى أن لا یجوز له فعل الشرط فلا محذور فیهِ خصوصا أنّ التصرف المذكور ممّا یؤكد عدم وقوع الشرط انتهى و فیهِ أنّه إذا كان ذلك التصرف مانعا عن حصول الشرط بعد ذلك فهو كما ذكره لأنّه مفوت للموضوع و قد عرفت أنّ مثله لا إشکال فیهِ لكن لیس كذلك کلیة فإنّه قد یكون من هذا القبیل كما إذا نذر عتق أمته إن وطنها فإنّ مراده الوطء فی الملك و هو لا یتحقق مع بیعها كما هو مورد الصّحیفة و قد لا یكون كما إذا فرض النذر المذكور معلقا علی مطلق الوطء أو الوطء فی ملكه و لو كان ملكا جدیدا و كما إذا نذر عتق عبده إن ضربه أو إن زنی أو سرق و نحو ذلك فإنّه لا فرق بینة و بین ما كان المطلق علیه شیئا خارجا عن قدرته ثم إنّ ما ذكره من أنّه لا یلزم منه سوى أن لا یجوز له فعل الشرط فیهِ ما لا یخفى إذ لا نسلم حرمة الفعل بمجرد ذلك ثم علی تقدیر حرمة لا یلزم منه عدم وقوع الحنث كما لا یخفى.

فالتحقیق عدم الفرق إلّا إذا كان التصرف مانعا عن تحقق الشرط فإنّه ینخرج عن محلّ الكلام حسب ما عرفت و أمّا وجه التفصیل الذی احتملناه فهو أنّه إذا كان المعلق علیه معلوم الحصول یرجع النذر إلى الإيجاب المعلق فیکون العمل به واجبا الآن و زمان العمل متأخرا و فیهِ منع الرجوع علیه کلیة و إلّا فالحکم كذلك فتدبّر ثم لا یخفى أنّ مقتضى الوجه الذی ذكره للمنع و جوب الكفارة أيضا حیث إنهم ذكروا أنّه بعد حنثا و لكن یمکن منعه بدعوى أنّه فی حکم الحنث من حیث الحرمة و إلّا فلیس حنثا حقیقة حتّى یستلزم و جوب الكفارة فتدبّر.

۲. منیة الطالب فی حاشیة المكاسب، ج ۱، ص ۲۴۹:

قوله قدّس سرّه مسألة النذر المشهورة بالإشکال إلى آخره

لا یخفى أنّ بیان حکم أقسام النذر و إن كان خارجا عن المقصود إلّا أنّه لا بأس بالإشارة إلى ما هو الحقّ فیهِ إجمالا فنقول تارة یتعلّق النذر بالنتیجة و أخرى بالفعل و علی الثانی قد یكون منجزا و قد یكون معلقا و علی الثانی تارة تحقّق المعلق علیه بعد النذر و أخرى لم یتحقّق و علی الثانی قد یعلم بتحقیقه و قد یشکّ و التعلیق تارة علی أمر اختیاری و أخرى علی غیره و بعض الأساطین و إن جوز تصرف الناذر فی أغلب الصّور إلّا أنّ الحقّ فی جمیع الأقسام عدم جواز التصرف لا لتعلّق حقّ الفقراء أو غیرهم به ممّن یرجع فائدة النذر إليه لأنّ ذلك ممنوع فإن نذر كون الحيوان صدقة لا یوجب ثبوت حقّ للفقير متعلق بالحيوان فإنّ الفقير فی النذر هو المصرف فهو كالأجنبي الذی شرط أحد المتعاقدين علی الآخر إعطاءه درهما فلیس للأجنبي إسقاط الشرط و لا المطالبة به و لا یرثه وارثه لأنّه لیس هو المشروط له و الفقير أيضا كذلك لیس له و لا لوارثه بعد موته المطالبة بوفاء النذر.

و بالجملة یتعلّق لله سبحانه علی الناذر حقّ و لا یتعلّق للغير حقّ علیه فلیس المنع من جهة تعلّق حقّ الغير به بل لأنّ الناذر بسبب النذر سلب عن نفسه حقّ جمیع تصرفاته فی المنذور سوى تصرفه فی جهة نذره فلا یجوز له تصرفه فی غیرها و لا ینفذ منه.

همان‌طور که مرحوم سید علیه السلام توجه داده‌اند، در مسأله نذر هم باید از حیث حکم تکلیفی بحث کنیم و هم از حیث حکم وضعی؛ از حیث حکم تکلیفی باید بحث کرد که در چه مواردی تصرف ناذر در مال مندور حرام است. و از حیث حکم وضعی این‌که اگر این تصرف - علی فرض حرمت تکلیفی - به بیع و نظیر آن باشد، آیا وضعاً حکم به بطلان بیع و امثال آن می‌شود یا نه، علاوه بر آن آیا ضمانی وجود دارد یا نه؟

قبل از ورود در اصل بحث این نکته را تذکر دهیم که به حسب روایات متعدده که مورد فتوا هم هست، نذر در صورتی منعقد می‌شود و وجوب وفاء دارد که به صیغهی خاص باشد؛ یعنی به صورت «**لله علیّ کذا**» یا معنای آن باشد، در غیر این صورت نذر منعقد نمی‌شود و وجوب وفاء ندارد.^۳

اقسام نذر شرعی

نذر شرعی صوری دارد؛ گاهی به نحو **نذر فعل** است و گاهی به نحو **نذر نتیجه**، و هر کدام یا مطلق است و یا مشروط. **نذر فعل** آن است که مندور، انجام فعلی باشد حال یا به نحو مطلق مثلاً بگوید «**لله علیّ عتق عبدی أو تملیک عبدی لفلان**» یا به نحو مشروط باشد مانند «**لله علیّ تملیک عبدی لفلان إن عوفی ولدی**» [که با فعلیت نذر، انجام فعل بر ناذر واجب است].

نذر نتیجه آن است که [با فعلیت نذر] حاصل فعل ناذر خود به خود و به نحو خودکار منعقد شود؛ مثلاً اگر نذر مطلق است، ناذر چنین بگوید: «**لله علیّ أن یکون عبدی حراً**» و اگر مشروط باشد چنین بگوید «**لله علیّ أن یکون عبدی حراً إن عوفی ولدی**» یا «**لله علیّ أن یکون کتابی ملکاً لفلان إن عوفی ولدی**» [که در صورت عافیت ولد، خود به خود عبد آزاد شده و یا کتاب ملک برای مندور له می‌شود].

بنابراین در نذر فعل با تحقق شرط یا بدون آن در جایی که نذر مطلق باشد، بر ناذر واجب است که فلان کار را انجام بدهد، مثلاً کتاب را تملیک به زید کند، لذا تا کتاب را تملیک نکند، ملکیت زید نسبت به کتاب محقق نمی‌شود. اما نذر نتیجه آن است که با حصول شرط در نذر مشروط یا بدون آن در نذر مطلق، مندور خود به خود محقق شود؛ مثلاً کتاب ملک زید شود، عبد آزاد شود و امثال آن.

۳. همان‌طور که گفتیم اگر نذر به صیغهی خاصه یا معنای آن نباشد، منعقد نمی‌شود و وجوب وفاء ندارد. یکی از اساتید ما می‌گفت در این موارد اگر مردم به شما مراجعه کردند چنین بگویید که «وفای به این نذر واجب نیست اما اگر عمل کنی شاید بهتر باشد»، و بر چنین جوابی، یک اثر روانی بار می‌شود؛ چراکه گاهی افراد عمل نمی‌کنند و اتفاقاً حادثه‌ای رخ می‌دهد و می‌گویند این به خاطر عدم عمل به نذر است و آن را از چشم شما می‌بینند.

۱. بررسی تصرف در مال منذور از حیث حکم تکلیفی

با توجه به اقسام مذکور عرض می‌کنیم: آنچه که قطعی است که بدون هیچ شبهه‌ای تصرف در مال منذور جایز نیست، جایی است که نذر به نحو نتیجه و مطلق باشد و یا این‌که مشروط باشد و شرطش حاصل شده باشد؛ مثلاً ناذر گفته باشد «لله علیّ أن یکون عبدی ملکاً للعلماء أو للفقراء» و هیچ شرطی نگذاشته باشد یا این‌که شرط حاصل شده باشد، به مجرد انعقاد نذر یا به مجرد حصول شرط، عبد ملک برای علماء می‌باشد و دیگر در ملک ناذر نیست، در نتیجه بدون شبهه تصرف ناذر در مال منذور حرام است، مگر تصرفی که در طریق تحویل به منذور له باشد که لازمه‌ی وفای به نذر و احسان به منذور له اوست.

هم‌چنین اگر نذر به فعل تعلق گرفته باشد و هیچ شرطی نداشته باشد و یا این‌که مشروط باشد و شرطش حاصل شده باشد - مثلاً ولد خوب شده باشد - در آن‌جا هم تصرف ناذر حرام است؛ چون علی‌الغرض نذر صحیح است و اطلاق «ف بنذرک» شامل آن شده و وفای به نذر بر ناذر واجب است تکلیفاً؛ یعنی بر ناذر واجب است عبد را تملیک به علماء یا فقراء کند، در نتیجه هر تصرفی که منافی با این تملیک است، عصیان «ف بنذرک» محسوب می‌شود.

مهم آن صورتی است که نذر - چه نذر فعل و چه نتیجه - معلق بر شرطی باشد و آن شرط حاصل نشده باشد؛ یعنی همان فرضی که مرحوم شیخ رحمته‌الله مطرح کردند، آیا در این صورت تصرف در مال منذور برای ناذر جایز است یا نه؟

عرض می‌کنیم در این‌جا نذر بر دو قسم است؛ گاهی شرط را ظرف عمل و شرط منذور قرار می‌دهند، نظیر واجب معلق که وجوب فعلی است اما واجب استقبالی است مانند وجوب حج نسبت به استطاعت - که بعد از استطاعت وجوب فعلی می‌شود، اما واجب یعنی حج چون باید در ذی‌الحجه باشد، استقبالی است - در این‌جا هم که ناذر می‌گوید «لله علیّ تملیک مالی للفقراء بعد معافاة ولدی» معنایش این است که من بالفعل این نذر را دارم که در ظرف خودش انجام بدهم.

و گاهی هم شرطی که وجود دارد به نحو واجب مشروط است، نظیر کریمه‌ی ﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ﴾^۴ که برخلاف مرحوم شیخ رحمته‌الله می‌گوییم قید به هیئت می‌خورد و قبل از تحقق قید

۴. سوره‌ی مبارکه‌ی اسراء، آیه‌ی ۷۸:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً

اصلاً وجوبی نیست، یا نظیر کریمه‌ی «إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ»^۵ که بیان می‌کند وضو بعد از قیام صلات است که کنایه از آن است که وضو بعد از دخول وقت است، یا در روایتی وارد شده «إِذَا دَخَلَ الْوَقْتُ وَجَبَ الطَّهُّورُ وَ الصَّلَاةُ»^۶ که قبل از دخول وقت اصلاً وجوبی نیست.

الف: بررسی حکم تصرف در مال منذور، در نذر به نحو واجب مشروط

[اگر یادتان باشد] ما واجب مشروط را برخلاف مرحوم شیخ^{رحمته} به واجب معلق برنگردانیم، [حال این سؤال مطرح می‌شود که اگر نذری به نحو واجب مشروط باشد] در صورتی که شرط حاصل نشده باشد، تصرفات ناذر چگونه است؟

عرض می‌کنیم اگر ناذر بداند که شرط محقق نمی‌شود؛ مثلاً در زمان نذر احتمال می‌داد که شرط محقق شود اما بعداً یقین یا اطمینان حاصل کرد که محقق نمی‌شود، در این صورت شبهه‌ای نیست که وفاء به نذر واجب نیست؛ نه در الان و نه در آینده، لامحاله تصرفاتی که منافات با نذر داشته باشد دیگر حرام نیست، چون نذر موضوع پیدا نمی‌کند؛ چه نذر به نحو نتیجه باشد و چه به نحو فعل.

اما در صورتی که احتمال بدهد شرط محقق می‌شود - مثلاً احتمال می‌دهد بچه‌اش خوب شود - در این جا عده‌ای گفته‌اند که ناذر حق تصرف در مال منذور را ندارد و باید صبر کند تا معلوم شود شرط محقق می‌شود یا نه. اگر شرط محقق شد، خب طبق نذر عمل می‌کند، اما اگر شرط محقق نشد، ناذر می‌تواند هر تصرفی در مال منذور انجام دهد.

اما به نظر ما واقع امر این است که در این صورت دلیلی بر حرمت تصرف وجود ندارد؛ زیرا اولاً: ممکن است این شرط محقق نشود و در نتیجه ناذر استصحاب استقبالی عدم تحقق شرط دارد. ثانیاً: بر فرض شرط در ظرف خودش محقق شود، وجوب وفای به نذر به نحو مشروط است؛ یعنی وجوبش فعلی نیست إلا در ظرف تحقق شرط، در نتیجه وقتی وجوب فعلی نبود، لزوم امتثال هم ندارد. مانند کسی که قبل از دخول وقت آب برای وضو دارد و احتمال می‌دهد بعد از دلوک شمس دسترسی به آب نداشته باشد، لذا

۵. سوره‌ی مبارک مائده، آیه‌ی ۱۰۸:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

۶. تهذیب الأحكام، ج ۲، ص ۱۴۰:

وَ عَنْهُ [الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ] عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِذَا دَخَلَ الْوَقْتُ وَجَبَ الطَّهُّورُ وَ الصَّلَاةُ وَ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِطَّهُّورٍ.

اگر آبش را حفظ نکند، بعد از دخول وقت نمی‌تواند وضو بگیرد، در این جا ما وفاقاً با عده‌ای از محققین در بحث طهارت گفتیم که حفظ این آب بر مکلف واجب نیست و حتی اگر ضرورت نداشته باشد می‌تواند آن را بخورد یا صورتش را بشوید و امثال آن؛ چراکه معنای مشروط بودن تکلیف و برگشت قید به هیئت آن است که قبل از دخول وقت، وجوب صلاة و در نتیجه وجوب مقدمات آن مانند طهور و ... فعلی نیست. مثال دیگر این‌که اگر کسی قبل از وقت وضو داشته باشد و بتواند بدون ضرر وضویش را نگه دارد و می‌داند بعد از وقت دسترسی به آب ندارد تا وضو بگیرد، در این جا اگر وضویش را باطل کند مرتکب حرامی نشده است. ما نحن فیه نیز چنین است؛ چراکه وجوب نذر مشروط است و علی الفرض شرط هنوز حاصل نشده است، پس تصرف در مال منذور مانعی ندارد، هرچند احتمال می‌دهد شرط بعداً حاصل شود.

استدلال بعضی بر حرمت تصرف در نذر به نحو واجب مشروط در صورت علم به تحقق شرط

بعضی گفته‌اند در صورتی که ناذر علم به تحقق شرط در ظرف خودش داشته باشد - مثلاً علم یا اطمینان دارد که بچه خوب می‌شود - در این صورت موضوع حکم فعلی می‌شود و وقتی فعلی شد، ملاکش هم در آن ظرف فعلی می‌شود و در نتیجه تصرف در مال منذور حرام است؛ چراکه لازمه‌ی تصرف، تفویت ملاک فعلی مورد رغبت مولاست و تفویت ملاک فعلی مورد رغبت مولا مانند عدم امتثال حکم فعلی است و عقل حکم می‌کند مکلف باید کاری کند که این ملاک در ظرف خودش حفظ شود ولو حکمش و حتی ملاکش الان فعلی نیست. شاید برخی این کلام را در صورت احتمال هم بگویند، یعنی بگویند: اگر احتمال می‌دهد شرط در ظرف خودش فعلی می‌شود، نمی‌تواند تصرف کند؛ چراکه تعجیز نفس از ملاکی که احتمالاً در ظرف خودش فعلی می‌شود قبیح است.

عرض می‌کنیم ما فعلاً صورت علم را بررسی می‌کنیم؛ یعنی صورتی که علم دارد شرط در آینده محقق می‌شود؛ مثلاً علم عادی دارد که خودش زنده می‌ماند و علم دارد که دلوک شمس محقق می‌شود، در این صورت گفته‌اند اگر مکلف قبل از وقت آبی را که دارد مصرف کند و نتواند بعد از دخول وقت وضو بگیرد، در این جا ملاکی را که مورد نظر مولاست و در ظرف خودش فعلی می‌شود نمی‌تواند استیفاء کند، در نتیجه عقل حکم می‌کند که مرتکب قبیح شده است؛ چراکه عقل اقتضاء دارد عبد آماده باشد تا این‌که اگر حکمی در ظرف خودش فعلی شد و در نتیجه ملاک آن هم فعلی بود، بتواند آن را اطاعت کند، و تعجیز نفس از استیفاء ملاک فعلی، قبیح است.

والحمد لله رب العالمین

جواد احمدی